

## Nasrollāh Termazi's Jame` al-Hekāyāt, A Plagiarism of Pand-e Pirān\*

Mahmood nadimi harandi<sup>1</sup> 

1. Corresponding author, Assistant Professor, Department of persian language and literature, Payame Noor Unvierstiy, Tehran, Iran. E-mail: [nadimi@pnu.ac.ir](mailto:nadimi@pnu.ac.ir)

### Article Info

#### Article type:

Research Article

#### Article history:

Received 30 September 2024

Received in revised form 17

October 2024

Accepted 29 October 2024

Published online 15 January

2025

#### Keywords:

Jame` al-Hekāyāt,  
Pand-e Pirān,  
Nasrollāh ibn Shahrollāh  
Termazi,  
Plagiarism.

### ABSTRACT

**Purpose:** The purpose of this article is to explore the relationship between two ancient Persian texts: *Pand-e Pirān* and *Jame` al-Hekāyāt*.

**Method and Research:** The present study was conducted with the approach of comparing and analyzing the content of the two books, *Pand-e Pirān* and *Jame` al-Hekāyāt*. First, *Jame` al-Hekāyāt* was compared word for word with *Pand-e Pirān* and their differences were recorded. Then, these differences were categorized and finally, their causes were analyzed.

**Findings and Conclusions:** *Jame` al-Hekāyāt* of Nasrollāh ibn Shahrollāh Termazi is a plagiarism of *Pand-e Pirān*.

**Conclusions:** In this study, it was determined that Termazi has made many ideological changes throughout the book of *Pand-e Pirān*, but it is one of the wonders of Termazi's work that he has forged names extensively. He also changed some proper names, regardless of ideological changes, and replaced them with other names and he has replaced some famous names with less famous ones. In addition, during the era of Fath Ali Shāh Qājār, Sheikh Gholāmrezā Arāni Kāshāni authored the book *Qalā`ed al-La`āli* as an interpretation for *Jame` al-Hekāyāt*. There are some interesting historical-social references in his book, and if the book has any value, it is for these historical references.

\*Cite this article: nadimi harandi, Mahmood. (2024). Nasrollāh Termezi's Jame` al-Hekāyāt, plagiarism of Pand-e Pirān. *Journal of Prose Studies in Persian Literature*, 27 (56), 171-188. <http://doi.org/10.22103/jll.2025.24106.3160>



© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jll.2025.24106.3160>

## EXTENDED ABSTRACT

### 1. Introduction

*Jame` al-Hekāyāt* of Nasrollāh ibn Shahrollāh Termazi is a plagiarism of *Pand-e Pirān*. This article attempts to prove this by presenting numerous reasons.

For the first time, in 2010, M. Derayati introduced the unique manuscript of *Jame` al-Hekāyāt* in the *Short Catalogue of Iranian Manuscripts* (Dena) (Ref: Derayati, 2010: 3/551). After that, in 2012, it was introduced in *The Manuscripts Catalogue of the Islamic Consultative Assembly Library* (Hosseini Eshkevari, 2012: 58). Then, the text of the book was published in Tehran by A. Zakāvati Qarāgozloo (Haghighat Publishing, 2017). After the book was printed and published, S. Poor-Azimi (2019) introduced the printed book in an article titled "The Story of the Dread of the Last Judgment." The latest research published about this book is the article by Sh. Bahmani (2021), which deals with the stylistic features of its prose.

### 2. Methodology

This qualitative research study is based on a content analysis and comparative approach and was conducted using a library method based on two ancient texts, *Pand-e Pirān* and *Jame` al-Hekāyāt*. First, *Jame` al-Hekāyāt* was compared word for word with *Pand-e Pirān*, and all their differences were identified and written down. Then, an attempt was made to categorize all these differences and analyze their causes.

### 3. Discussion

Nasrollāh ibn Shahrollāh Termazi is an anonymous author. He probably lived in the 10th and 11th centuries AH, since in the preface to *Jame` al-Hekāyāt* he quoted verses from Ahli Shirazi (858-942 AH) (see: Termazi, 2017: 6-8) and the manuscript of *Jame` al-Hekāyāt* was probably written in 1042 AH. However, what has led to Termazi's work being considered a plagiarism is that he falsely attributed the writing of the book to himself and claimed to have collected the anecdotes himself.

The original author of the book was a Muslim and a follower of the Sunnat and the Jama'at (see: Matini, 1979: 11-12). However, Termazi has tried to remove all obvious signs of the original author being a Sunni. For this purpose, he has made changes throughout the book, including changing the names of people to names popular among Shiites, or changing the sentences of the prayer, or deleting a name, word, or phrase or adding it instead.

If ideological changes in the text are to be expected in the Safavid era, one of the wonders of Termazi's work is that, apart from ideological changes, he also extensively forged names. His aim in doing so was apparently to document and make the Sufi tales and miracles as objective and acceptable as possible for his audience.

Termazi also has changed some words from their original form and substituted their synonyms. These changes remain limited to the vocabulary and combinations, and are usually not in the area of sentence structure or syntax.

During the reign of Fath Ali Shah Qājār, Sheikh Gholām Rezā Arāni Kāshāni (1192-1265 AH), who was completely unaware of the fact that the *Jame` al-Hekāyāt* was plagiarized, wrote a book called “*Qalā`ed al-La`āli*” in the commentary on Termazi’s *Jame` al-Hekāyāt* (see: Aqābozorg Tehrani, 1976: 17/164). His method is such that in each section he quotes the text of *Jame` al-Hekāyāt* exactly and then adds something to it himself. In the introduction to his book, he praises Fath Ali Shāh Qājār. There are some interesting historical-social references in his book, and if his book has any value, it is because of these historical references.

#### 4. Conclusion

1. *Jame` al-Hekāyāt* of Nasrollāh ibn Shahrollāh Termazi is a plagiarism of *Pand-e Pirān*.
2. Termazi has made numerous ideological changes throughout the book, including changing the names of people or changing the sentences of the prayer, or deleting a name, word, or phrase or adding it instead.
3. Termazi has extensively forged names in *Jame` al-Hekāyāt*.
4. Termazi changed some specific names and replaced them with other names, and he has replaced some famous names with less famous ones.
5. Termazi changed some words and replaced them with synonyms.
6. During the reign of Fath Ali Shāh Qājār, Sheikh Gholām Rezā Arāni Kāshāni (1192-1265 AH) wrote a book called “*Qala`id al-‘Ali*” in the comprehensive commentary on Termazi’s tales. There are some interesting historical-social references in his book, and if his book has any value, it is because of these historical references.



## جامع الحکایات نصرالله ترمذی، انتحال یا اغاره کتاب پند پیران\*

با یاد استاد محمود مدبری

محمود ندیمی هرندی<sup>✉</sup>

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: [nadimi@pnu.ac.ir](mailto:nadimi@pnu.ac.ir)

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه: هدف از این مقاله، کشف ارتباط دو متن قدیمی فارسی است: <i>پند پیران</i> و <i>جامع الحکایات</i> .
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۰۹	روش: پژوهش حاضر با رویکرد تطبیق و تحلیل محتوای متن دو کتاب <i>پند پیران</i> و <i>جامع الحکایات</i> انجام شده است. نخست <i>جامع الحکایات</i> ، به صورت کلمه به کلمه، با <i>پند پیران</i> مقایسه شد و اختلافات آنها ثبت شد. سپس این اختلافات دسته بندی شد و در نهایت به تحلیل علت های آنها پرداخته شد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶	یافته ها: <i>جامع الحکایات</i> نصرالله بن شهرالله ترمذی انتحال یا اغاره ای از <i>پند پیران</i> است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۰۸	نتایج: در این تحقیق مشخص شد که ترمذی در سراسر کتاب <i>پند پیران</i> تغییرات ایدئولوژیک فراوانی اعمال کرده است، اما از شگفتی های کار ترمذی آن است که به طور گسترده به جعل اسامی دست زده است. او همچنین برخی نام های خاص را، بیرون از تغییرات ایدئولوژیک، تغییر داده و با نام های دیگر جایگزین کرده و بعضی از نام های مشهور را جایگزین نام های کمتر معروفی کرده است. ضمناً در عصر فتحعلی شاه قاجار، شیخ غلامرضا آرائی کاشانی کتاب <i>قلائد اللالی</i> را در شرح جامع الحکایات ترمذی تألیف کرده است. در شرح وی بعضی اشاره های جالب تاریخی - اجتماعی دیده می شود و اگر کتابش ارزشی داشته باشد، در واقع همین اشارات تاریخی اوست.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۲۶	کلیدواژه ها: جامع الحکایات، پند پیران، نصرالله بن شهرالله ترمذی، انتحال، سرقت ادبی.

\*استاد: ندیمی هرندی، محمود (۱۴۰۳). جامع الحکایات نصرالله ترمذی، انتحال یا اغاره کتاب پند پیران. *نشر پژوهی ادب فارسی*، ۲۷ (۵۶)، ۱۸۸-۱۷۱.  
<http://doi.org/10.22103/jil.2025.24106.3160>



### ۱. مقدمه

پند پیران متنی است عرفانی به نثر فارسی ظاهراً از قرن پنجم هجری که مشتمل بر بیست باب است و هر باب ده حکایت دربارهٔ اولیاء و بزرگان دارد. جامع الحکایات نصرالله بن شهرالله ترمذی (قرن‌های دهم و یازدهم هجری) انتحال یا اغاره یا سرقتی ادبی از پند پیران است.

### ۱.۱. بیان مسئله

در فرهنگ اصطلاحات ادبی «سرقت ادبی» (plagiarism) به معنی «انتساب نوشته‌ها و اشعار دیگران به نام خود است.» (داد، ۱۳۸۵: ۲۹۰) شمس‌الدین محمد بن قیس رازی در کتاب المعجم فی معاییر اشعار العجم (تألیف: ۶۳۱ق)، که معتبرترین کتاب کهن در عروض و قافیه و نقد ادبی است، «سرقات شعر» را به چهار نوع تقسیم کرده است: «انتحال، سلخ، المام و نقل» و آنگاه به تعریف هریک و ذکر شواهدی برای هر کدام پرداخته است، از جمله دربارهٔ انتحال نوشته است: «انتحال: سخن دیگری بر خویشتن بستن است و آن چنان باشد که کسی شعر دیگری را مکابره بگیرد و شعر خویش سازد بی تغییری و تصرفی در لفظ و معنی آن یا به تصرفی اندک.» (رازی، ۱۳۸۷: ۴۶۴)

از میان معاصران نیز استاد جلال‌الدین همایی (۱۲۷۸-۱۳۵۹ش) در جلد دوم فنون بلاغت و صناعات ادبی، خاتمه فن بدیع را به موضوع «سرقات ادبی» اختصاص داده و با «طرح»ی نو و تازه، بحثی مفصل در این باره کرده و آن را «مشتمل بر یازده اصل کلی یا یازده عنوان» دانسته است. اما بارزترین نوع سرقت ادبی «انتحال» و «اغاره» است. وی این اصطلاحات را اینگونه تعریف کرده است:

«انتحال: به معنی سخن دیگری بر خویشتن بستن است و در اصطلاح آن است که گفته یا نوشته دیگری را عیناً، حرف به حرف و بی کم و زیاد و بدون تصرف و تغییر یا با اندک تصرفی که از حدود تغییر تخلص شعری و نام کتاب و مؤلف تجاوز نمی‌کند، به خود نسبت دهند.» (همایی، ۱۳۸۴: ۳۵۸)

«اغاره: به معنی غارت کردن است و در اصطلاح «آن است که اثر دیگری را از لفظ و معنی بردارند و در آن به تقدیم و تأخیر کلمات و بسط عبارات یا نقل کردن به مرادفات و امثال این امور، تصرف کنند.» (همایی، ۱۳۸۴: ۳۶۱)

با در نظر گرفتن این تعاریف، جامع الحکایات نصرالله ترمذی انتحال یا اغاره‌ای از کتاب پند پیران است. در این گفتار با طرح و ارائه دلایل پرشماری به اثبات این موضوع می‌پردازیم.

### ۲.۱- پیشینه پژوهش

پس از ورود نسخهٔ منحصر به فرد جامع الحکایات به کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی، عنوان آن در «دفتر ثبت» این کتابخانه ثبت شد و سپس مصطفی درایتی با مراجعه به همین دفتر ثبت، نام و شمارهٔ آن را با قید «نسخهٔ بسیار نادر» در فهرست‌وارهٔ دست‌نوشته‌های ایران (دنا) ذکر کرد و با انتشار این کتاب در سال ۱۳۸۹، این دست‌نوشته برای نخستین بار به جامعهٔ محققان و متن‌پژوهان معرفی شد (رک: درایتی، ۱۳۸۹: ۳/۵۵۱). پس از آن نیز در ۱۳۹۱ در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی (به کوشش سید جعفر حسینی اشکوری، تهران: انتشارات کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی، ج ۴۹، ص ۵۸) شناسانده شد. سه سال بعد، علیرضا ذکاوتی قراگزلو در مقالهٔ کوتاهی تحت عنوان «معرفی یک نسخهٔ فارسی نفیس» به معرفی اجمالی نسخهٔ آن پرداخت و ضرورت تصحیح آن را یادآور شد (مجله گزارش میراث، دورهٔ دوم، سال نهم، شمارهٔ سوم و چهارم، مرداد- آبان ۱۳۹۴، [تاریخ انتشار: اسفند ۱۳۹۵]، شمارهٔ ۷۰- ۷۱، ص ۳۷- ۳۸). سپس متن کتاب به کوشش همو در تهران (انتشارات حقیقت، ۱۳۹۶) منتشر شد. گفتنی است همان مقالهٔ کوتاه ذکاوتی قراگزلو، با تفاوت‌هایی جزئی و ناچیز، در آغاز کتاب جامع الحکایات نیز با عنوان «پیشگفتار» باز چاپ شد. پس از چاپ و انتشار کتاب، سعید پورعظیمی در مقاله‌ای با عنوان

«حدیث هول قیامت» (مجله آینه پژوهش، سال بیست و نهم، شماره پنجم، آذر و دی ۱۳۹۷، ص ۱۵۷-۱۶۵) به معرفی کتاب چاپی پرداخت. آخرین پژوهشی که درباره این کتاب منتشر شده مقاله شهرزاد بهمنی است با عنوان «معرفی و سبکشناسی نسخه نفیس جامع الحکایات نصرالله بن شهرالله ترمذی در کتابخانه مجلس» (پژوهشنامه نسخه‌شناسی متون نظم و نثر فارسی، سال ششم، شماره شانزدهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، ص ۱-۲۸) که به ویژگی‌های سبکی نثر آن پرداخت.

### ۳،۱- اهمیت و ضرورت پژوهش

شناسایی و افشای پدیده انتقال، نه تنها زنگ خطری جدی برای جامعه علمی به شمار می‌آید، بلکه به‌عنوان رسوایی علمی، عواقب جدی برای مرتکبان آن در پی خواهد داشت. ازسوی دیگر، با آشکارسازی موارد سرقت ادبی، می‌توان به پاسداشت حقوق معنوی نویسندگان پیشین پرداخت و بر اهمیت اصول بنیادین علمی همچون صداقت، امانت‌داری، و احترام به مالکیت فکری تأکید کرد. این امر نه تنها به تقویت اخلاق پژوهش کمک شایانی می‌کند، بلکه به ارتقای کیفیت تولید علم و افزایش اعتماد عمومی به جامعه علمی نیز منجر خواهد شد.

### ۴،۱- روش تحقیق

این مطالعه پژوهشی کیفی با رویکرد تطبیق و تحلیل محتواست که به روش کتابخانه‌ای و با تکیه بر دو متن کهن پند پیران و جامع الحکایات انجام شده است. ما در جست‌وجوی‌های خود درباره منابع اولیه حکایت‌های صوفیان و از جمله کتاب پند پیران، با کتاب جامع الحکایات برخورد کردیم و از مشابهت ساختار آن و پند پیران، و سپس با مقایسه آن‌ها دریافتیم که این دو کتاب برابر یکدیگرند. پس از کشف این موضوع، نخست جامع الحکایات را به صورت کلمه به کلمه با پند پیران مقایسه کردیم و اختلافات را یادداشت کردیم و سپس کوشیدیم تا همه این اختلافات را دسته‌بندی کنیم و حتی‌المقدور به تحلیل علل آنها بپردازیم.

## ۲. بحث

در پژوهش حاضر ارتباط دو متن قدیمی فارسی یعنی پند پیران و جامع الحکایات بررسی می‌شود و به تفصیل و با ارائه شواهد متعدد در این باره بحث می‌شود.

### ۱،۲- جامع الحکایات ترمذی انتقال یا اغاره پند پیران

پند پیران متنی است عرفانی به نثر فارسی ظاهراً از قرن پنجم هجری که مشتمل بر بیست باب است و هر باب ده حکایت درباره اولیاء و بزرگان دارد.

و اما نصرالله بن شهرالله ترمذی نویسنده گمنامی است که علی‌رغم جست‌وجوی فراوان نتوانستیم در کتاب‌های دیگر اطلاعاتی درباره او بیابیم. وی در محدوده قرن‌های دهم و یازدهم هجری می‌زیسته است، زیرا در دیباچه جامع الحکایات ابیاتی از اهلی شیرازی (۸۵۸-۹۴۲ق) را نقل کرده است (رک: ترمذی، ۱۳۹۶: ۶-۸) و همچنین مجموعه خطی آن نیز مورخ ۱۰۴۲ق است. بنابراین ترمذی باید در حدود قرن دهم و یازدهم هجری و در عصر صفویه زیسته باشد (نیز رک: ادامه مقاله). اما علیرضا ذکاوتی قراگزلو نصرالله ترمذی را بر مبنای دو قرینه «از عرفای قرن نهم و دهم هجری قمری» دانسته است:

«نقل چندین بیت از اهلی شیرازی که متأخر بر جامی یا یک نسل جوان‌تر از جامی بود و مرتبط به قرن نهم و دهم می‌شود و این دلالت می‌کند بر اینکه مؤلف [= نصرالله ترمذی] معاصر اهلی یا بعد از او بوده است. ضمن اینکه اشارات شیعیانه نیز در کتاب



هست که نشان می‌دهد کتاب در محیط شیعیانه به قلم آمده است و می‌دانیم که تشیع از عصر ترکمانان خصوصاً قره قویونلوها و نیز جانشینان تیمور به تدریج رواج یافت.» (ذکاوٹی، ۱۳۹۶: ۱-۲)

آنچه باعث می‌شود تا کار نصرالله ترمذی را از نوع انتحال بدانیم آن است که او کتاب را به خود بسته و مدعی شده است که حکایت‌ها را خود گردآوری کرده و این تقلب یا دروغی بزرگ است. در مقدمه کتاب چنین آمده است:

«بعد از تلاوت قرآن عظیم و قرائت احادیث رسول کریم، واجب و لازم است خواندن حکایات و سیرت انبیا و روایات سلوک اولیا و مشایخ باصفا. مصنف این کتاب و مرتب این ابواب، نصرالله بن شهرالله ترمذی، علیه الرحمه و الغفران، گفت: بنا بر [این دلیل]، حکایتی چند از حالات انبیا، روایتی چند از مقامات اولیا و صحابه رسول خدا و تابعین و تبع تابعین و سلوک مردان دین و بزرگان صاحب یقین از ذکور و اناث و صغیر و کبیر و حر و عبید جمع کردم و او را جامع الحکایات نام کردم.» (ترمذی، ۱۰۴۲: ۱۲۳ پ؛ همو، ۱۳۹۶: ۳)

نصرالله ترمذی ظاهراً خود از خلاقیت کم‌بهره بوده است و در عین حال هوس نام و آوازه داشته است، یا آنکه امید داشته است با جعل این کتاب منافی عاید او شود، احتمالاً صله‌ای یا مقامی. به‌هرحال، او در انتحال بی‌می نداشته است، زیرا مخاطبان او با کتاب آشنا نبوده‌اند و از کتاب نسخ خطی نادری در دست بوده است و او گمان می‌کرده که نشانی از سرقت او بر جای نخواهد ماند. احتمالاً همین دلایل نصرالله ترمذی را به انتحال اثر دیگری متمایل ساخته است.

سرفت ادبی در حوزه کتب تصوف با آنکه غیرمنتظره است ولی رایج بوده است. علی بن عثمان هجویری (متوفی: ۴۶۵ق)، عارف معروف قرن پنجم هجری، در کتاب کشف المحجوب از کسانی که دیوان شعر و کتاب منهج الدین وی را انتحال کرده و به نام خود کرده‌اند شکایت کرده است:

«چون جهله این علم کتابی نو بینند که نام مصنف آن به چند جای بر آن مثبت نباشد، نسبت آن کتاب به خود کنند ... و مرا این حادثه افتاد به دو بار: یکی آنکه دیوان شعرم کسی بخواست و بازگرفت و حاصل کار جز آن نبود که جمله را بگردانید و نام من از سر آن بیفکنند و رنج من ضایع کرد، تاب الله علیه؛ و دیگر کتابی کردم اندر تصوف، نام آن منهج الدین، یکی از مدعیان رکیک که کرای گفتار او نکند نام من از سر آن پاک کرد و به نزدیک عوام چنان نمود که آن وی کرده است.» (رک: هجویری، ۱۳۸۳: ۲-۳)

و اما از جامع الحکایات یک نسخه خطی معرفی شده است: نسخه شماره ۱۷۷۹۲ و شماره ثبت ۲۰۸۹۵۷ محفوظ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی (رک: حسینی اشکوری، ۱۳۹۱: ۴۹/۵۸). در فهرست‌واره دست‌نوشت‌های ایران (دنا) هم تنها نسخه مجلس معرفی شده است با قید «نسخه بسیار نادر» (درایتی، ۱۳۸۹: ۱۳/۵۵۱). این نسخه در اصل مجموعه‌ای است شامل دو کتاب: (۱) مصابیح القلوب تألیف ابوسعید حسن بن حسین شیعی سبزواری (زنده در ۷۵۷ق)؛ (۲) جامع الحکایات. ترقیمه کاتب در پایان مصابیح القلوب مورخ ۱۰۴۲ق است: «تمت الكتاب المصابیح القلوب<sup>(۱)</sup> بعون الله الملك العلام الغیوب فی تاریخ یوم الإثنين پنجم شهر شعبان المعظم سنة أربعین و إثنی بعد ألف من الهجرة النبویة [= ۱۰۴۲ق]». (ص ۱۲۲ر)

چون هر دو کتاب ظاهراً به دست یک کاتب کتابت شده است، زمان کتابت جامع الحکایات هم باید حوالی همین تاریخ کتابت مصابیح القلوب باشد. در کتاب اخیر «باب بیستم به کلی افتاده و باب نوزدهم نیز اوراقش فرسودگی یا موریانه‌خوردگی دارد.» (ذکاوٹی قراگزلو، ۱۳۹۶: ۱) علیرضا ذکاوٹی قراگزلو جامع الحکایات را در سال ۱۳۹۶ (تهران: انتشارات حقیقت) منتشر کرده است، اما وی به نسخه پایبندی نشان نداده و متن را با «گزینش» و تصرفات فراوان منتشر کرده است. او در این باره نوشته است:

«در گزینش و ویرایش این کتاب غالب اشعار که بعضاً تناسب یا لطف چندانی نداشت و در پرورش قصه مؤثر نبود حذف شد. ضمن اینکه از متن کتاب هم در موارد معدودی عبارات تکراری و مترادفات تلخیص گردید و کوشش به عمل آمد که یک متن پیراسته و جذاب به دست خواننده برسد.» (ذکاوٹی قراگزلو، ۱۳۹۶: ۲)

هرچند ذکاوٹی قراگزلو با نهایت استادی دست به این گزینش زده است و متن را از بیشتر اشعار و مطالب سستی که ترمذی افزوده پاکسازی کرده است و از این منظر، متن جامع الحکایات را به متن اصلی (پند پیران) همسان‌تر و همانندتر کرده است، اما جای این شگفتی هم هست که چنین سرفتی از چشم استاد کتابشناس کتابخوانی همچون وی پنهان مانده است.

جامع الحکایات (تا پایان باب نوزدهم) در قیاس با پند پیران ۳۸ حکایت تازه دارد که بخشی از آنها ناشی از اختلاف نسخه خطی پند پیران است با نسخه‌ای که نصرالله ترمذی در دست داشته است و بخشی از آن حکایات نیز احتمالاً افزوده ترمذی است. نسخه‌ای که ترمذی در دست داشته همان نسخه پند پیران بریتانیا نبوده است، ولی به احتمال قوی نسخه ارزشمند و کاملی بوده است و چه بسا اصلاً نسخه به خط مؤلف بوده و ترمذی به توهم اینکه نسخه منحصر به فرد است و دیگر کسان از آن اطلاع ندارند، آن را انتقال کرده و به خود نسبت داده است و حتی بعید نیست او بعداً نسخه خود را امحا کرده باشد تا از رسوایی در امان بماند.

عناوین باب‌های بیست‌گانه کتاب پند پیران و همچنین جامع الحکایات را رودرروی هم نقل می‌کنیم تا مجال سنجش آنها برای محققان فراهم باشد، با این توضیح که عناوین ابواب گاهی در مقدمه کتاب و در متن کتاب با هم تفاوت‌هایی دارد.

جدول ۱. فهرست ابواب کتاب در هر دو کتاب

شماره باب	پند پیران	جامع الحکایات
باب اول	اندر خوردن حلال و نگاه داشتن قوت خویش	در حلال خوردن و نگاه داشتن نفس از شبهات
باب دوم	اندر ریاضت و قهر بر نفس کردن (مقدمه)	در ریاضت و قهر کردن بر نفس خود
باب سوم	اندر جهد کردن و رنج بردن (مقدمه)	اندر رنج بردن و جهد کردن در طاعات
باب چهارم	اندر ترسیدن از خدای تعالی	در گریستن و ترسیدن از عذاب خدای تعالی
باب پنجم	اندر نگاه داشتن زبان	در زبان نگاه داشتن و مسلمانان را نیاز زدن
باب ششم	اندر حکایات تایید و سبب توبه ایشان	اندر حکایات توبه تائبان و قبول توبه ایشان
باب هفتم	اندر کرامات اولیای خدای تعالی	در کرامات اولیای خدای تعالی
باب هشتم	اندر دعاها که کردند و در وقت مستجاب شد (متن)	در دعاهایی که کرده‌اند و در وقت اجابت شده است
باب نهم	اندر صدق اولیا و خیر دادن از یکدیگر	در صدق اولیا و خیر دادن از دل یکدیگر
باب دهم	اندر توکل کردن بر خدای تعالی	در توکل کردن بر خدا و ترسیدن از او (مقدمه)
باب یازدهم	اندر سخاوت (مقدمه)	در حکایات درویشان و سخاوت ایشان
باب دوازدهم	اندر زهد امیران و ورع [ایشان] (مقدمه)	در زهد امیران و خلق ایشان
باب سیزدهم	حکایت زنان و زهد ایشان (مقدمه)	در حکایات زنان و زهد ایشان
باب چهاردهم	حکایت کودکان و کرامات ایشان (مقدمه)	در حکایت کودکان و کرامات ایشان (متن)
باب پانزدهم	حکایت بندگان درم خرید و کرامات ایشان (مقدمه)	در حکایات بندگان و کرامات ایشان (مقدمه)
باب شانزدهم	اندر حکایات درویشان (مقدمه)	در حکایات درویشان و حالات ایشان (مقدمه)
باب هفدهم	حکایت درماندگان و فریاد رسیدن حق تعالی مر ایشان را (مقدمه)	در حکایت درماندگان و فریاد رسیدن خدای تعالی (مقدمه)
باب هجدهم	اندر وفات اولیا و کرامات ایشان در وقت مرگ	در وفات اولیا و کرامات ایشان (مقدمه)
باب نوزدهم	در خواب‌ها که دیده‌اند بزرگان را از پس مرگ (متن)	در خواب‌هایی که دیده‌اند بزرگان [را] بعد از وفات ایشان (مقدمه)
باب بیستم	در حکایات پراکنده از هر نوع	اندر حکایات متفرقه اولیا، علیهم السلام

در ادامه، نقل مقدمه‌های هر دو کتاب و مقایسه آنها می‌تواند موضوع را روشن‌تر کند.

جدول ۲. تطبیق مقدمه دو کتاب

پند پیران	جامع الحکایات
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ نَسْتَعِينُ وَ عَلَيْهِ نَتَوَكَّلُ. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ...	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ نَسْتَعِينُ. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ...
پس واجب است بر همه خلق که تیمار تن خود بدارند و از معصیت پرهیز کنند و اندر طاعت و خدمت جهد کنند و رنج برند و بدین نعمت دنیا و لذت وی فریفته نشوند تا از نعمت جاودانی باز	پس واجب است بر هر فردی از افراد مسلمانان غم دین خویش خوردن و تیمار جان حزین خود بردن و از معصیت‌ها پرهیز کردن و بر لذات و شهوات فریفته نشدن.



نمانند و اندر عذاب گرفتار نشوند که کس با عذاب دوزخ طاقت ندارد.	
و اندر این روزگار که ماییم جهد می‌باید کرد، زمانه با ما به سر آمده است و خلق یکسان شده است و اندر میان خلق کبایر آشکارا شده است و اهل فساد قوت گرفته و پیران و پارسایان همه مرده‌اند و پارسایی با خود برده‌اند.	خصوصاً در این ایام که آخر الزمان است و فساد و معصیت قوت گرفته و صغایر و کبایر آشکارا شده، مجاهده بیشتر باید کرد و مجادله با نفس سرکش بیشتر باید نمود تا از عذاب میزان رستگاری حاصل نموده خود را به بهشت باقی رسانی در دنیا. همه پیران و پارسایان رفتند و دین و دیانت و مسلمانی و امانت با خود ببرند.
اکنون از پارسایان جز گفتاری نشنوی و از شریعت جز اسمی نبینی، و هرکه رستگاری جوید و خواهد که دین به سلامت ببرد باید که در اهل روزگار خود ننگرد و اقتدا بر ایشان نکند مگر اندر سیرت بزرگان گذشته نگرد و بر طریق ایشان رود و همان کند که ایشان کردند تا همان یابد که ایشان یافتند.	اکنون از کردار ایشان چرا اثری در میان نه و از گفتار ایشان چرا خبری در میان نه، هرکه رستگاری جوید و خواهد که دین وی به سلامت باشد باید که در افعال اهل روزگار نظر نکند و اقتدا با ایشان ننماید و متابعت سیرت پیران گذشته کند و بر طریق ایشان رود و همان کند که ایشان کردند تا آن یابد که ایشان یافتند.
و هیچ چیز نیست مر دین را سودمندتر و نافع‌تر از حکایت پیران و نگرستن اندر سیرت و آثار ایشان که علما و بزرگان چنین گفتند که: همچون بیمار که زود علاج نیابد زود هلاک شود. و هرکه پند و حکایت پیران نشنود دین را زود به باد برده‌د...	و هیچ چیز نیست شخص را سودمندتر از حکایات پیران خواندن و آثار ایشان اقتدا کردن...
و یکی از علما چنین گفته است: هر که هر روز همچندان که سبعی از قرآن پند پیران نشنود و حکایت پیران نخواند دلش سیاه گردد و هرچند معصیت کند باک ندارد...	و بدان که علمای متبحر چنان فرموده‌اند که هرکه هر روز از قرآن آیتی چند و فصلی از حکایات مشایخ نخواند، دلش سیاه و علمش تباہ گردد.
پس این کتاب را جمع کرده شد اندر حکایت پیران و زهد ایشان و رنج کشیدن ایشان در طاعت‌ها و نگاه‌داشتن خود از شبهت‌ها و همیشه ترسان بودن و گریستن بر گناه خود و مسلمانان را نیاززدن و دست و زبان نگاه‌داشتن و شب بیدار بودن و درویشان را نواختن و صدقه‌دادن تا هر که بدان نگرد، بداند که شرط مسلمانی چیست. چون تقصیر خود بیند، جهد زیادت کند.	پس این کتاب جمع کرده شد در حکایات بزرگان، زهد و تقوا، طهارت و رنج کشیدن ایشان در طاعت و گریستن و حسرت و ندامت خوردن بر گناه خویشتن و بر خلق خدا رحمت کردن و مسلمان را نیاززدن تا هر که در سیرت ایشان نظر کند داند که چه عمل باید کردن و چگونه زندگانی باید کردن و شرط مسلمانی به جای آوردن و بر جمیع حالات خود را مقصر داند و جهد در ریاضت و سلوک بیشتر کند.
پیغمبر، صلوات الله علیه و سلم، گفت: پارسایان و بزرگان را زیارت کنید تا سیاه‌دلی خود نبینید.	که پیغمبر (ص) فرمود که بزرگان و پارسایان را یاد کنید تا بدانید که ایشان در چه مرتبه بوده‌اند و شما چونید.
و این کتاب بر بیست باب نهاده است، هر بابی ده حکایت، جمله دویست حکایت باشد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳-۵).	و این را بر بیست باب مرتب ساخته‌ام و در هر بابی ده حکایت یاد کرده‌ام (ترمذی، ۱۳۹۶: ۳-۵).

## ۲،۲- تغییرات ایدئولوژیک

مؤلف پند پیران مردی مسلمان و از پیروان سنت و جماعت بوده است، از دلایل آن: ذکر مکرر دعای «صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» برای پیامبر (ص) و نیز آوردن عنوان «امیرالمؤمنین» برای خلفای راشدین و جمله دعایی «رضی الله عنه» برای خلفای راشدین و امامان شیعیان است (رک: متینی، ۱۳۵۷: یازده- دوازده). اما نصرالله ترمذی کوشیده است تا تمام نشانه‌های آشکار سنی بودن مؤلف اصلی را بزداورد. برای این مقصود در سراسر کتاب تغییراتی اعمال کرده است، از جمله آنکه نام اشخاص حکایات را شیعی ساخته یا آنکه جملات معترضه دعایی را تغییر داده یا اسمی یا کلمه یا عبارتی را حذف کرده یا بالعکس افزوده است. دامنه وسیع تغییرات ایدئولوژیک متن مشخص می‌کند که ترمذی باید در عصر صفویه زندگی کرده باشد. با روی کار آمدن سلسله صفوی (۹۰۷-۱۱۴۱ق) است که سیمای سیاسی و اجتماعی و فرهنگی ایران شیعی می‌شود. هنگامی که در سال ۹۰۷ق شاه اسماعیل صفوی تاج بر سر گذاشت و خود را شاه ایران خواند، دین رسمی ملت ایران را شیعه اعلام کرد. از همان روزهای آغازین حکومت، شعائر مذهب تشیع شایع شد، چنانکه

«مؤذنان مساجد را مقرر شد که کلمه طیبه «أشهد أن علياً ولي الله» و «حی علی خیر العمل» به تجویز علمای مذهب امامیه ... داخل اذان نمایند و من بعد مؤذنان در خواندن اذان و شیعیان در وقت ادای فریضه به این کلمات متبرکه تلفظ نمایند و بعد از اتمام اذان، تبراً و لعن و طعن بر اعدای دین محمدی و تولاً بر آل او نمایند.» (جهانگشای خاقان، ۱۳۶۴: ۱۹۰)

دقیقاً همین نوع تولاً و تبراً را در متن جامع الحکایات به فراوانی می‌توان مشاهده کرد و فهرست شماری از آنها را در ذیل می‌آوریم:

جدول ۳. فهرست تغییرات ایدئولوژیک

پند پیران	جامع الحکایات
امیرالمؤمنین عمر، رضی الله عنه، را گفتند ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۲۱)	امیرالمؤمنین علی، علیه السلام، را گفتند ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۳۹)
عبدالله بن عمر، رضی الله عنهما، گوید ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۲۷)	عبدالله [از] علی (ع) روایت می‌کند ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۵۵)
می‌گفت: لا إله إلا الله محمد رسول الله (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۴)	می‌گفت: أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمد رسول الله و أشهد أن علياً ولي الله (ترمذی، ۱۳۹۶: ۶۵)
بگوی: لا إله إلا الله محمد رسول الله (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۶)	بگو: أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمد رسول الله و أشهد أن علياً ولي الله (ترمذی، ۱۳۹۶: ۶۷)
بگوی: لا إله إلا الله محمد رسول الله (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۶)	بگوی: أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمد رسول الله و أشهد أن علياً ولي الله (ترمذی، ۱۳۹۶: ۶۸)
عبدالله بن عفو را ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۹)	عبدالله بن علی را ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۳)
آن روز که حسین بن علی، رضی الله عنهما، بکشتند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۱)	آن روز بود که امام حسین، علیه السلام، راهپید کردند (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۴)
حسین بن علی، رضی الله عنهما، جایی می‌رفت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۲)	امام حسین بن علی، علیه السلام، به جایی می‌رفت (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۵)
گفت: حسین بن علی، رضی الله عنهما، ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۲)	گفت: امام حسین، علیه السلام، ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۶)
پیش حسین، رضی الله عنه، گفت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۲)	پیش امام حسین بن علی، علیه السلام، شد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۶)
عبدالله بن عمر و عبدالرحمن بن ابی‌بکر، رضی الله عنهما، از میان قوم بانگ بر وی زدند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۲)	عبدالله بن علی (ع) و عبدالرحمن بن مرتضی از میان قوم آواز برآوردند (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۶)
حسین، رضی الله عنه، تبسم کرد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۲)	امام حسین، علیه السلام، تبسمی کرد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۶)
امیرالمؤمنین حسن بن علی، رضی الله عنه، را پنج نوبت زهر دادند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۴)	امام حسن ابن علی، علیه السلام، را زهر دادند (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۷)
حسین ابن علی، رضی الله عنه، بر سر وی نشستند بود (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۴)	امام حسین، علیه السلام، در بالین او نشسته بود (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۷)
زین العابدین (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۱)	امام زین العابدین، علیه السلام، (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱۳)
این جعفر صادق است، رضی الله عنه (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۶)	این حضرت امام جعفر صادق، علیه السلام، است (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱۷)
یا عمر و یا علی، رضون الله علیهما، شما هر دو او را دریابید (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۷)	یا علی شما دریابید او را (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱۷)
عمرو بن مالک (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۶)	مالک (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۴۵)
معاویه (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۳)	نواعم بن یواعم (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵۴)
مسلمانی بر وی عرضه کرد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۴)	مسلمانی بر وی عرضه کرد و گفت بگو: أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمد رسول الله و أشهد أن علياً ولي الله (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵۶)
امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب، رضی الله عنه، وقتی لشکری ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۶)	نقل است که شاه مردان و شیر یزدان و داماد پیغمبر آخر الزمان، امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب، علیه السلام، روزی لشکر خود را ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵۸)
عمر به تعجب بماند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۶)	امیرالمؤمنین علی، علیه السلام، در تعجب بماند (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵۸)
عبدالله بن عباس، رضی الله عنهما، امیر بصره بود از نیابت امیرالمؤمنین علی، کرم الله وجهه، روزی قومی ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰۰)	نقل است که عبدالله بن امیرالمؤمنین علی، علیه السلام، را قومی ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۷۰)
عبدالله بن عباس، رضی الله عنهما، دست ایشان بگرفت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰۰)	عبدالله علی، علیه السلام، دست ایشان بگرفت (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۷۰)
روزی عایشه، رضی الله عنها، نشستند بود ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰۱)	نقل است که روزی خازن قیامت، نتیجه گلبن سعادت، بنت خدیجه کبری بی‌بی فاطمه زهرا، علیهما السلام، نشستند بود ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۷۱)
امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب، رضی الله عنه، مردی را امیری داده بود ...	آن سردفتر ولایت و آن شمع هدایت، اسدالله الغالب و مطلوب کل طالب،

امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب، علیه الصلوٰة و السلام، در زمان خلافت خود مردی را امیری داده بود ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۸۱)	(پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰۸)
امیرالمؤمنین علی، علیه السلام، (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۸۲)	امیرالمؤمنین عمر، رضی الله عنه، (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰۹)
نقل است که زبیده زنی بود (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۰۰)	زبیده خاتون زن امیرالمؤمنین هارون الرشید بود (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۱۸)
نقل است که امام زهّاد والارشاد [کذا در اصل] سرور دوران پیشوای دوجهان حضرت امام زین العابدین، علیه السلام، [را] پسری بود (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۲۱)	زین العابدین را پسری بود (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۳۰)
رسول (ص) حضرت فاطمه، سلام الله علیها، را گفت ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۵۳)	رسول، علیه السلام، مر عایشه را، رضی الله عنها، گفت ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۵۱)
حضرت فاطمه (س) برخاست (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۵۳)	عایشه، رضی الله عنها، برخاست (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۵۱)
رسول (ص) گفت: یا فاطمه! دیگر بار گرد خانه بگرد، باشد که چیزی بیابی. فاطمه (س) بار دیگر گرد حجره بگردید (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۵۳)	رسول، صلی الله علیه و سلم، گفت: یا عایشه! یک بار دیگر در خانه بگرد، باشد که چیزی بیابی. عایشه، رضی الله عنها، دیگر باره بگشت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۵۲)
می گفت: أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمد رسول الله و أشهد أن علیاً ولی الله (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۸۳)	مؤذّن بانگ نماز می کرد و اینجا رسیده بود که: أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمد رسول الله (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۷۶)
عبدالله بن عبدالعزیز، رحمه الله علیه، نالان شده (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۸۴)	عمر عبدالعزیز نالنده شد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۷۷)
حمید طویل به نزدیک سلمان فارسی، خادم امیرالمؤمنین علی، علیه السلام، آمد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۸۷)	حمید به نزدیک سلیمان علی آمد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۱)
دوش جان احمد خجندی را می آوردند (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۹۷)	دوش جان احمد حنبل را بیاوردند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۶)
گفت: ای پدر بدانکه ابن عبدالعزیز فرمان یافت (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۹۸)	گفت: ای پدر جنازه عمر بن عبدالعزیز آوردند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۷)

## ۲،۳- جعل یا تغییر اسامی

اگر تغییرات ایدئولوژیک متن در عصر صفویّه قابل انتظار باشد، اما از شگفتی‌های کار ترمذی آن است که بیرون از تغییرات ایدئولوژیک، به طور گسترده به جعل اسامی نیز دست زده است. جعلیات یا تغییرات فراوان نام‌های خاص که جنبه ایدئولوژیک هم ندارند، در جامع الحکایات حقیقتاً امری عجیب و شگفت است. ترمذی مکرراً نام‌های خاص را جعل کرده است و هدف او از این کار ظاهراً مستند کردن و هر چه عینی‌تر و پذیرفتنی‌تر کردن حکایات و کرامات صوفیّه برای مخاطبان خود بوده است. در ذیل به ذکر برخی از این موارد می‌پردازیم.

### جدول ۴. فهرست جعلیات نام‌ها

جامع الحکایات	پند پیران
نقل است که مردی پارسا و پرهیزکار شیخ عبدالله نام، رحمه الله علیه، از خراسان به جانب شام رفت (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۶)	مردی از خراسان به شام رفت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰)
نقل است که شیخ اسماعیل خسروی، رحمه الله علیه، گفت که سلطان ابراهیم ادهم ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۸)	ابراهیم ادهم گوید ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۳)
نقل است که یکی از بزرگان را که او را شیخ مطیع گفتندی، رحمه الله علیه، گفت: وقتی در سفر حجاز بودم (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۶)	یکی از بزرگانه چنین گفته است که وقتی به سفر بودم... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۶)
نقل است که مجاهد نظیف گفت، رحمه الله علیه، که شیخ حبیب عجمی، رحمه الله علیه، را هفت سال ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۹)	حبیب عجمی، رحمه الله علیه، هشتاد سال ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۷)
ای کودک پسر کیستی؟ گفت: پیر مساعد و آن مرده است (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۹)	تو فرزند کیستی؟ آن کودک گفت: من پدر ندارم و یتیمم (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۷)
نقل است که شیخ مجاهد طاب ثراه را دو پسر بود، هر دو نظر یافته و کرامت پیدا کرده، نام ایشان احمد و شیخ بود. (ترمذی، ۱۳۹۶: ۳۱)	دو پسر بودند صاحب کرامات (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸)
نقل است که شیخ مسعود، علیه الرحمه، گفت که خواجه حاتم اصم روزی اندکی زر به من داد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۳۲)	حاتم اصم، رحمه الله علیه، شاگردی را فرمود (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸)

تن خود را به زندان کرده است به وادی سباع (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۹)	در وادی شیراز نفس خود را در زندان کرده است (ترمذی، ۱۳۹۶: ۳۳)
مرا استادی بود سخت بزرگ و پارسا و من از وی علم آموختمی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۱)	مرا استادی بود، مردی سخت بزرگ، نام او شیخ مجدالدین بود. من از وی علم آموختم (ترمذی، ۱۳۹۶: ۶۱)
پیری به خانه وی آمد به زیارت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۵)	ابراهیم مجلوی به زیارت به خانه وی آمد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۶۶)
گویند حسان بن سفیان، رحمه الله علیه، روزی با شاگردان خود می‌گذشت. (پند پیران، ۳۸)	نقل است که بزرگ دین و مرد راه یقین، شیخ ابونظیف، رحمه الله علیه، گفت: روزی در خدمت پیر بزرگوار خود شیخ حسان بن ابی‌سنان نجاح، رحمه الله علیه، به راهی می‌رفتم با شاگرد خویش. (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۲)
یکی از بزرگان دین گفت ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۹)	مردی بوده است از بزرگان دین او را ابویوب گفتندی، رحمه الله علیه، گفت ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۰۳)
یکی از بزرگان می‌گوید ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۱)	نقل است که شیخ ذوالنون مصری، رحمه الله علیه، گفت ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱۲)
یکی از پیران چنین گفت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۲)	نقل است که یکی بود از پیران که وی را شیخ حمید گفتندی (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱۴)
زنی به نزدیک حبیب عجمی آمد ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۸)	نقل است که زنی بوده است مونس نام در زمان حبیب عجمی ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۲۸)
یکی از پیران گوید ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۹)	نقل است که یکی از پیران راه و مقربان درگاه عبدالوحد نام گفت ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۲۹)
روایت کرده‌اند از دختر ابوقلابه که وقتی در کشتی ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۱)	روایت است که مرضیه نام دختر ابوقلابه ترمذی، رحمه الله علیه، گفت: وقتی در کشتی ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۳۱)
گفت: من هوای خویش برای رضای خدای، تعالی، بگذاشتم ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۲)	گفت: من احمد یاقوتی‌ام، رضای خدای را به رضای خود مقدم داشته‌ام ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۳۱)
وقتی در شهری باران نمی‌آمد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۲)	روایت است که وقتی در شهر بغداد باران نمی‌آمد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۳۲)
پیری بود از بزرگان و به شهر خواست شدن (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۲)	پیری فیاض نام در شهر می‌آمد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۳۲)
گفت: از کجا می‌آیی؟ (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۲)	گفت: یا ابوالحسن، از کجا می‌آیی؟ (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۳۲)
سفیان ثوری و شبیان الراعی ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۱)	نقل است که خواجه صدرالدین خفی، رحمه الله علیه، گفت در خدمت شیخ شبیان راعی با خواجه سفیان ثوری ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵۲)
در شهر دمشق پارسامردی بود و کفشگری کردی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰۵)	نقل است که در شهر دمشق مردی بود نام او عبدالواحد، مردی پارسا زاهد، کفشگری کردی (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۷۵)
در بنی اسرائیل زنی بود سخت پارسا (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۲۲)	نقل است که در بنی اسرائیل زنی بود طهیره نام سخت پارسا (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۰۵)
در بصره مردی خداوند مال ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۳۱)	در شهر بصره مردی بود نام او عبدالصمد خداوند مال بسیار ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۲۳)
یکی از پیران وقت ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۴۸)	یکی از پیران بزرگ مرتبه که او را عبدالواحد گفتندی گفت ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۴۶)
روزی در شهری می‌رفتم (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۴۸)	وقتی در شهر بصره بودم (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۴۶)
جانمردی بود از درویشان سخت مصلح و پارسا (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۵۳)	نقل است که جوانی بود عبدالجبار نام، به‌غایت درویش و مصلح و پارسا بود (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۵۴)
وقتی درویشی بود سخت بسامان و زنی داشت از او بسامان‌تر (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۵۹)	نقل است که مردی بوده است به‌غایت مصلح و پارسا و عابد و زاهد. نام او عبدالقاهر و زنی داشته است به‌غایت صالحه و پارسا به دیانت و تقوا نام او مؤیده (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۵۷)
در بنی اسرائیل مردی بود کشاورزی کردی. بامداد برخاست (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۶۴)	نقل است که در بنی اسرائیل مردی بود برزیگری کردی نام او موحد. روزی برخاست (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۶۱)
زنی فرزندی شیرخواره داشت (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۶۴)	زنی بوده است نام او ربیعه ... فرزند خود را در کنار گرفته بود (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۶۲)
پیری بوده است از بزرگان، درویش و مفلوج گشته (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۶۸)	پیرمردی بود از بزرگان دین و مردان راه یقین شیخ مصاعد نام داشت. مصلح و پارسا بود، مفلوج گشته (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۶۸)
پیری از بزرگان وقتی قصد حج کرد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۶۹)	نقل است که شیخ عبدالله ترمذی، رحمه الله علیه، گفت: وقتی قصد حج کردم

(ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۶۹)	
وقتی جماعتی در کشتی نشسته بودند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۷۸)	شیخ مجاهد گفت: وقتی با قومی در کشتی نشسته بودیم (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۸۵)
یکی از بزرگان دین حکایت کند که: وقتی نشسته بودم، جوانکی درآمد (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۰)	یکی از بزرگان دین او را شیخ عبدالعزیز گفتندی، گفت: روزی جوانی پیش من آمد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۸۶)
یکی از بزرگان را اجل فراز رسید (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۱)	یکی از بزرگان که او را شیخ مجاهد زکی گفتندی، او را اجل فرا رسید (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۸۸)
جوانمردی دیگر گوید شی در خواب دیدم که خوانی نهادستی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۳)	نقل است از شیخ ابوالبرکات موفق، علیه الرحمه، که گفت: شیخ عبدالله را به خواب دیدم که در بهشت نشسته و خوانی نهاده بود (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۹۵)
یکی از بزرگان گوید، رحمه الله علیه: وقتی در کشتی نشسته بودم (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۵)	یکی از بزرگان که او را عبدالصمد گفتندی گفت: وقتی در کشتی نشسته بودم (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۹۶)

نویسنده برخی نام‌های خاص را تغییر داده و با نام‌های دیگر جایگزین کرده است. این نوع تغییر گاه جزئی و اندک است و ممکن است به تفاوت‌های نسخ خطی و سهو کاتبان مربوط باشد، اما در مواردی، اختلاف میان ضبط پند پیران و جامع الحکایات به‌حدی است که باید از تصرفات ترمذی باشد. در ذیل فهرستی از تغییرات نام‌های خاص را ذکر می‌کنیم.

## جدول ۵. فهرست تغییرات نام‌های خاص

پند پیران	جامع الحکایات
عبدالله بن عباس گوید ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷)	حضرت پیغمبر در حدیث دیگر فرمود که ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱)
مالک بن دینار، رحمه الله علیه، در ریاضت نفس بدان درجه رسیده بود که ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۶)	نقل است که خواجه موفق، رحمه الله علیه، در ریاضت نفس بدان درجه رسیده بود که ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۷)
ابوالقاسم قادسی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۹)	شیخ ابوالقاسم فارسی (ترمذی، ۱۳۹۶: ۳۳)
عطا بن سلمی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۵)	عطا بن سلیمان (ترمذی، ۱۳۹۶: ۶۶)
مالک بن ضیغم (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۸)	عطا بن مالک (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۲)
وی را ابن جارج گفتندی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۴۰)	او را خالصه گفتندی (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۴)
أبان (پند پیران، ۱۳۵۷: ۶۸)	شیخ نجیب (ترمذی، ۱۳۹۶: ۹۷)
سعید بن لیث (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۵)	شیخ سعد ایثار (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱۶)
أبان (پند پیران، ۱۳۵۷: ۶۹)	اباحسین (ترمذی، ۱۳۹۶: ۹۸)
سعید بن محمد الرازی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۳)	شیخ ابوسعید محمد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۳۴)
ابن الانباری، رحمه الله علیه، گوید ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۷)	شخصی از بزرگان مشایخ که وی را شیخ عبدالعلی گفتندی گفت ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۴۳)
حامد بن اسود (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۰)	شیخ ابوحامد اسوار (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵۱)
طاووس الیمانی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۶)	شیخ طاووس الحرمینی (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵۷)
روزی مطیع حاتم اصم را گفت ... (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۷)	شیخ ابومطیع، رحمه الله علیه، خواجه عبدالحمید را گفت ... (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۶۶)
سعد بن عاص (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۰۱)	شیخ سعید بن جبیر (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۷۱)
أم‌ایمن (اصل: امیر یمن) زنی بوده است از بزرگان (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۱۵)	زنی بوده است انسیه نام، با تقوا و طهارت (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۹۷)
مردی بود از علمای بصره، او را عبدالله بن زید خواندندی (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۳۲)	مردی از علمای بصره که او را عبدالواحد گفتندی (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۲۴)
عبدالله را قصد افتاد که به غزا رود (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۳۳)	شیخ عبدالواحد قصد غزا کرد (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۲۵)
خبر به حسن بصری بردند (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۸۱)	خبر به پیش‌ش شیخ ذوالنون مصری، رحمه الله علیه، بردند (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۸۸)

گاهی نیز نویسنده نام مشهوری را جایگزین نام کمتر معروفی کرده است، برای نمونه، ترمذی «ابراهیم بن شیبان» (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹) را به «ابراهیم ادهم» (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۵) و «ابوسعید خرگوشی» (پند پیران، ۱۳۵۷: ۶۱) را به «ابوسعید ابوالخیر» (ترمذی، ۱۳۹۶: ۹۹) و «ابراهیم بن شیبان» (پند پیران، ۱۳۵۷: ۷۴) را به «ابراهیم ادهم» (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱۴) تبدیل کرده است.

## ۴،۲- تغییر کلمات به مترادف آنها

ترمذی در کار انتقال یا اغارۀ پند پیران، گاه برخی کلمات را تغییر داده است و واژگان مترادف را جانشین آنها کرده است. این نوع تغییرات تنها در همان حد مفردات و ترکیبات باقی مانده است و معمولاً در حوزه جمله‌بندی یا ساختار جملات یا نحو نیست. برای نمونه، «عهد کردم» (پند پیران، ۱۳۵۷: ۱۵) به «نذر کردم» (ترمذی، ۱۳۹۶: ۲۵) تغییر یافته و کمی بعد بالعکس، «نذر کردم» (پند پیران، ۱۳۵۷: ۳۹) به «عهد کردم» (ترمذی، ۱۳۹۶: ۷۳) تبدیل شده است. همچنین «اوام» (پند پیران، ۱۳۵۷: ۸۷) به «قرض» (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۴۵) و برعکس «قرض» (پند پیران، ۱۳۵۷: ۹۹) به «وام» (ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۷۰) تغییر یافته است. این جنبه از هنر او (!) تنها در حد همین نوع تغییرات است.

## ۵،۲- اغلاط جامع الحکایات چاپی

خطاهای پرشماری (اعم از چاپی یا غیر آن) در جامع الحکایات راه یافته است و تا آنجا که با قیاس متن چاپی و خطی و با غور در متن چاپی به چشم ما آمده است عبارت است از:

جدول ۶. اغلاط جامع الحکایات چاپی

صفحه	سطر	غلط	صحیح
چهار	۱۴	در حکایات زاهدان و زهدایشان	در حکایات زنان و زهدایشان
۷	۱	به آب رخ خاک ران عشق	به آب رخ خاکساران عشق
۱۸	۱۴	نماز خفتن گذاردم	نماز خفتن گزاردم
۲۰	۱۸	گرسنگی بودن	گرسنگی بردن
۲۱	۱۲-۱۳	یا الهی و سیدی یا مولایی	یا الهی یا سیدی یا مولایی
۲۱	۱۴	خطاب زد	خطاب کرد
۲۲	۶	خاصیت چهارم آن است	خاصیت چهارم شفقت است
۳۱	۱۵	گرید	گریه
۳۲	۴	یه دانگی	به دانگی
۴۱	۵	نماز گذاردی	نماز گزاردی
۴۳	۱۰	غالب شوی	غالب شدی
۴۴	۱۷	نیاسودی	بیاسودی
۵۵	۶	آب چشم و گوشت و پوست از روی او برده	آب چشم وی گوشت و پوست از روی او برده
۶۰	۴	بازآدمم و زارزار می‌گریست	بازآدمم، دیدم جنازه‌ای بر در آن خانه نهاده و پیره‌زنی میان در بسته درون می‌رفت و بیرون می‌آمد و زارزار می‌گریست
۶۵	۲	أشهد أن لا اله الا الله	أشهد أن لا إله إلا الله
۷۲	۱۰	یک سال روزه بدارد و کفّارت این سخن که گفته بود	یک سال روزه بدارد کفّارت این سخن که گفته بود
۷۶	۱۸	خلل	خللی
۸۴	۶	خواجه سرا	خواجه سَرّی
۸۵	۱۳	هرکس که در آن سرا بود و همگی گریان شدند	هرکس که در آن سرا بود همگی گریان شدند

جامه‌های دنیا	جامه‌های دنیا	۱۵	۹۱
پس چهار از او را بساختیم	پس چهار از او را بساختیم	۳	۹۳
نظر می‌کردم	نظر می‌کنم	۱	۱۱۲
نگاه می‌کردم در زمین، یک پی آدمی دیدم	نگاه می‌کردم و زمین بی آدمی دیدم	۷	۱۱۲
از آن آب بخوردم	از آن بخوردم	۱۷	۱۱۲
بنمایم شما را	نمایم شما	۲	۱۱۶
داشتند	داشتند	۱۸	۱۲۰
اگر کسی را پاره پاره کنند در میان آن سوره	اگر کسی را پاره پاره کنند و در میان آن سوره	۲۰-۲۱	۱۲۱
نماز می‌گزاردم	نماز می‌گذاردم	۸	۱۲۲
جامه سفید پوشیده	جامه سفید پوشیدن	۸	۱۲۳
سر خود عرض کرد	سر خود عوض کرد	۴	۱۲۸
می‌بایست	می‌بایست	۱۹	۱۳۰
در راه آن مرد از زنی پیش آمد	در راه آن مرد از زنی پیش آمد	۸	۱۴۱
تنم و از درد ایشان کاهد	تنم از درد ایشان کاهد	۱۱	۱۴۲
با مردان مرد و راهروان دین‌پرور [راو]	با مردان مردن و راهروان دین‌پرور رو	۱۶	۱۴۵
نماز صبح گزارده بود	نماز صبح گزارده بود	۱	۱۴۶
دلهم از جای بشد	دلهم از جان بشد	۱۱	۱۵۱
رفت که سوار شود، اسبش بگریخت	رفت که سوار شود و اسبش بگریخت	۱۱	۱۶۳
روزی مردی در بازار می‌آمد و خربنده‌ای علف خریده بود	روزی بنده‌ای علف خریده بود	۱۶	۱۸۳
هنوز بر زمین نشسته بود که	هنوز بر زمین نشسته بود که	۱۳	۱۸۶
بور یایی در او افتاده	بور یایی در او افتاد	۱	۱۸۸
نوبت روزه گشادن بود	نوبت روزه گشاده بود	۶	۲۰۵
بِالْعَقْلَةِ	بِالْعَقْلَةِ	۱۳	۲۱۱
عیب دیگران جستن	عیبت دیگران جستن	۸	۲۱۲
حج گزاردم	حج گزاردم	۱۰	۲۱۵
اهل بهشت نظاره کنند و آن کوشک‌ها را ببینند در آسمان چون ستاره درخشان و در هر کوشکی سیصد در باشد	هر کوشکی سیصد در یا شد	۱۸-۱۹	۲۲۴
آرزو می‌کند	آرزو کند	۶	۲۴۶
ای توانگران را خدای مال داده است که بدان حج می‌گزارند و به غزا می‌روند و صدقه می‌دهند و بنده می‌خرند و آزاد می‌کنند و بدین عمل ثواب‌های بسیار می‌برند	این توانگران را که خدای مال داده است بدان حج می‌گزارد و به غزا می‌رود و صدقه می‌دهد و بنده می‌خرد و آزاد می‌کند و بدین عمل ثواب‌های بسیار می‌برد	۸-۱۰	۲۵۱
پیغمبر را (ص) از وجد حلال ایشان خبر دادند	پیغمبر (ص) از وجد حلال ایشان خبر دادند	۱۸	۲۵۲
الله الله یا الله	الله الله	۲۰	۲۵۲
آورده بود	آورد بود	۵	۲۵۴
مرا بیش از این طاقت گرسنگی نماند	مرا پیش از این طاقت گرسنگی نماند	۱۸	۲۵۴
رحمة الله علیه	رحمة الله	آخر	۲۶۹
أَبِي كَعْب	أَبِي كَعْب	آخر	۲۷۹
او را این عبدالعزیز گویند	او را این عزیز گویند	۲	۲۸۵
نقل است ... از ... کعب الاحبار که گفت: کتاب تورات را مطالعه کردم، در آنجا یافتم دوازده آیه که مرا به‌غایت خوش افتاد. آن را بنوشتم	نقل است از کعب الاحبار که کتاب تورات مطالعه کردم و در آنجا یافتم ده آیه که مرا به‌غایت خوش افتاد. آن را بنوشتم	۷-۸	۲۹۱



## ۶،۲- شرح جامع الحکایات

در عصر فتحعلی شاه قاجار، شیخ غلامرضا آرائی کاشانی (۱۱۹۲-۱۲۶۵ق) که از جعلی بودن کتاب جامع الحکایات به کلی بی‌خبر بوده است، کتابی به نام «قَلَائِدُ اللَّأَلَى» را در شرح جامع الحکایات نصرالله ترمذی تألیف کرده است (رک: آقا بزرگ طهرانی، ۱۳۵۵: ۱۱۷/۱۶۴). روش او چنان است که در هر بخش متن جامع الحکایات را عیناً نقل می‌کند و سپس خود چیزی بر آن می‌افزاید. او روش خود را این‌گونه توصیف کرده است:

«طریقه ما در این کتاب آن است که هر حکایتی که نوشته می‌شود، بعد از آن هر چه به خاطر [اصل: خواطر] رسد بر وجه استعجال بر آن منوال اشاره می‌شود ... طریقه ما این است که در این کتاب کلام او [= نصرالله ترمذی] را اول نقل کنیم و من بعد به عنوان عبارت «جامع مختصر» آنچه به خاطر [اصل: خواطر] رسد اشاره می‌رود.» (آرائی کاشانی، ۱۳۴۹: ۶-۷)

وی در مقدمه کتابش فتحعلی شاه را ستوده است. در برخی از افزوده‌های او اشاره‌های جالب تاریخی-اجتماعی دیده می‌شود و اگر کتابش ارزشی داشته باشد، در واقع مرهون همین اشارات تاریخی اوست. برای نمونه پس از نخستین حکایت کتاب (برای مطالعه آن در جامع الحکایات، رک: ترمذی، ۱۳۹۶: ۱۱-۱۲) نوشته است:

«از اتفاقات گذارم به دفتر فتحعلی شاه قاجار افتاد و در آنجا چند لقمه خوردم از حلیمی و مربای سیبی. با نهایت فقری که داشتم، قریب به مدتِ چهل روز دیگر از خضوع بازماندم و نتوانستم که گریه کنم.» (آرائی کاشانی، ۱۳۴۹: ۲۵)

در فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا) پنج نسخه از کتاب قَلَائِدُ اللَّأَلَى معرفی شده است (رک: درایتی، ۱۳۸۹: ۱۸/۲۷۱) و استفاده از آنها برای تصحیح جامع الحکایات، به‌ویژه برای تکمیل افتادگی‌های باب‌های نوزدهم و بیستم آن ضرورت دارد.

## ۳. نتیجه‌گیری

۱. جامع الحکایات نصرالله ترمذی انتحال یا اغارهای از کتاب پند پیران است.
۲. نصرالله ترمذی در سراسر کتاب تغییرات ایدئولوژیک فراوانی اعمال کرده است، از جمله آنکه نام اشخاص حکایات را شیعی ساخته یا آنکه جملات معترضه‌دعایی را تغییر داده یا اسمی یا کلمه یا عبارتی را حذف کرده یا بالعکس افزوده است.
۳. ترمذی به‌طور گسترده به جعل اسامی دست زده است.
۴. ترمذی برخی نام‌های خاص را تغییر داده و با نام‌های دیگر جایگزین کرده و بعضی از نام‌های مشهور را جایگزین نام‌های کمتر شناخته‌شده‌ای کرده است.
۵. ترمذی در کار انتحال یا اغار پند پیران، برخی کلمات را تغییر داده است و واژگان مترادف را جانشین آنها کرده است.
۶. در عصر فتحعلی شاه قاجار شیخ غلامرضا آرائی کاشانی (۱۱۹۲-۱۲۶۵ق) کتابی به نام «قَلَائِدُ اللَّأَلَى» را در شرح جامع الحکایات نصرالله ترمذی تألیف کرده است. در کتاب او بعضی اشاره‌های جالب تاریخی-اجتماعی دیده می‌شود و اگر کتابش ارزشی داشته باشد، از همین اشارات تاریخی اوست.

## یادداشت‌ها

۱. چنین است در اصل؛ کاتب سهواً «مصباح» را با الف و لام نوشته است. ضمناً مصابیح القلوب پیشتر در سال ۱۳۸۳ به اهتمام محمد سپهری منتشر شده است.
۲. حرف اضافه «از» افزوده مصحح است، اما در قیاس با متن پند پیران، پیداست که زائد است.
۳. از شیرین‌کاری‌های ترمذی آن است که نام اصلی را قلب کرده و «معاویه» را «بوعام» کرده است.

## فهرست منابع

### فهرست منابع

#### الف. منابع فارسی

۱. آرانی کاشانی، شیخ غلامرضا. (۱۳۴۹ق). *قلائد اللالی* [تشرح جامع الحکایات]. نسخه شماره ۲۲۳۸ محفوظ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی. تهران.
۲. بهمنی، شهرزاد. (۱۴۰۰). «معرفی و سبکشناسی نسخه نفیس جامع الحکایات نصرالله بن شهرالله ترمذی در کتابخانه مجلس». *پژوهشنامه نسخه‌شناسی متون نظم و نثر فارسی*. سال ششم. شماره شانزدهم. پاییز و زمستان. ص ۱-۲۸.
۳. *پند پیران*. (۱۳۵۷). به تصحیح جلال متینی. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
۴. پورعظیمی، سعید. (۱۳۹۷). «حدیث هول قیامت». *مجله آینه پژوهش*. سال بیست و نهم. شماره پنجم. آذر و دی. ص ۱۵۷-۱۶۵.
۵. ترمذی، نصرالله بن شهرالله. (۱۳۹۶). *جامع الحکایات (دویست حکایت در احوال پارسایان)*. گزینش و تصحیح علیرضا ذکاوتی قراگزلو. تهران: انتشارات حقیقت.
۶. ترمذی، نصرالله بن شهرالله. (۱۰۴۲ق). *جامع الحکایات*. نسخه شماره ۱۷۷۹۲ محفوظ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی. تهران.
۷. حسینی اشکوری، سید جعفر. (۱۳۹۱). *فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی*. جلد ۴۹. تهران: انتشارات کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
۸. داد، سیما. (۱۳۸۵). *فرهنگ اصطلاحات ادبی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات مروارید.
۹. درایتی، مصطفی. (۱۳۸۹). *فهرست‌واره دست‌نوشته‌های ایران (دنا)*. تهران: انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
۱۰. ذکاوتی قراگزلو، علیرضا. (۱۳۹۴). «معرفی یک نسخه فارسی نفیس». *مجله گزارش میراث*. دوره دوم. سال نهم. شماره سوم و چهارم. مرداد-آبان. [تاریخ انتشار: اسفند ۱۳۹۵]. شماره ۷۰-۷۱. ص ۳۷-۳۸.
۱۱. ذکاوتی قراگزلو، علیرضا. (۱۳۹۶). مقدمه بر: *جامع الحکایات (دویست حکایت در احوال پارسایان)*. تهران: انتشارات حقیقت.
۱۲. رازی، شمس قیس. (۱۳۸۷). *المعجم فی معاییر اشعار العجم*. به تصحیح محمد بن عبدالوهاب قزوینی. مقابله مجدد با شش نسخه خطی قدیمی به کوشش [سیدمحمدتقی] مدرس رضوی. تهران: انتشارات زوآر [چاپ افسست از: تهران: کتاب‌فروشی تهران]. [۱۳۳۸].
۱۳. *جهانگشای خاقان*. (۱۳۶۴). مقدمه و پیوست‌ها از الله‌داتا مضطر. اسلام‌آباد: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان.
۱۴. متینی، جلال. (۱۳۵۷). مقدمه بر: *پند پیران*. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
۱۵. هجویری، ابوالحسن علی بن عثمان. (۱۳۸۳). *کشف المحجوب*. مقدمه و تصحیح و تعلیقات محمود عابدی. تهران: انتشارات سروش.
۱۶. همایی، جلال‌الدین. (۱۳۸۴). *فنون بلاغت و صناعات ادبی*. چاپ بیست و چهارم. تهران: مؤسسه نشر هما.

#### ب. منابع عربی

۱. آقا بزرگ طهرانی، محمدمحسن. (۱۳۵۵). *الدَّرِيعَةُ إِلَى تَصَانِيفِ الشَّيْخَةِ*. قم: انتشارات اسماعیلیان.

## References

Anonymous Writter (1985), *Jahan Gosha-ye Khaqan*, Edited by A. Moztar, Islamabad: Iran-Pakistan institute of Persian Studies. (in Persian)

- Anonymous Writter [probably: Othman ebn Omar al-Kahf] (1979). *Pand-e pirān*, [Probably the original name: Hekāyāt al-Sālehin], Edited by J. Matini, Tehran: The Foundation for Iranian Culture. (in Persian)
- Aqābozorg Tehrani, M. M. (1976). *Al-Zari`a ela Tasanif-e al-Shi`a*. Qom: Esmā`iliyan Publication. (in Arabic)
- Arāni Kāshāni, Gh. (1833). *Qalā`ed al-La`āli*, Manuscript dated 1249 A.H. Preserved in The Library, Museum and Documentation Center of Islamic Consultative Assembly. No. 2238. (in Persian)
- Bahmani, Sh. (2021), "Introduction and Stylistics of the Exquisite Edition of the Jame` al-Hekāyāt of Nasrollāh ibn Shahrollāh Termezi in the Library of the Majlis", *Journal of Persian Prose and Poetry Texts Manuscripts*, Volume 6. Issue 16. Autumn and Winter. Pages 1-28. (in Persian) DOI: [10.30495/noskheh.2022.693788](https://doi.org/10.30495/noskheh.2022.693788)
- Dad, S. (2006), *A Dictionary of Literary terms*, Tehran: Morvarid Publication. (in Persian)
- Derayati, M. (2010), *Short Catalogue of Iranian Manuscripts*, Tehran: The Library, Museum and Documentation Center of Islamic Consultative Assembly. (in Persian)
- Hojviri, A. (2004). *Kašf al-Mahjub*. Edited by M. Abedi. Tehran: Soroosh Publication. (in Persian)
- Homayi, J. (2005). *Fonun-e Balaghat va Sena`at-e Adabi*, Tehran: Homa Publication. (in Persian)
- Hosseini Eshkevari, S. (2012). *The Manuscripts Catalogue of the Islamic Consultative Assembly Library*, Volume 49, Tehran: The Library, Museum and Documentation Center of Islamic Consultative Assembly. (in Persian)
- Matini, J. (1979). Introduction to: *Pand-e pirān*, Tehran: The Foundation for Iranian Culture. (in Persian)
- Poor-Azimi, S. (2019), "The Story of the Dread of the Last Judgment", *Ayeneh-ye Pazhoohesh*, Volume 29, Issue 173 - Serial Number 173, May, Pages 157-165. (in Persian) DOI: 10.22081/jap.2019.66845 [https://jap.isca.ac.ir/article\\_66845.html](https://jap.isca.ac.ir/article_66845.html)
- Razi, Sh. Q. (2008), *al-Mo`jam fi Ma`ayir Ash`ar al-Ajam*, Edited by M. Qazvini, Re-edited by M. T. Modarres Razavi, Tehran: Zavvar Publication. (in Persian)
- Termezi, N. (1632). *Jame` al- Hekayat*. Manuscript dated 1042 A.H. Preserved in The Library, Museum and Documentation Center of Islamic Consultative Assembly. No. 17792. (in Persian)
- Termezi, N. (2017). *Jame` al- Hekayat*, Edited by A. Zekavati Qaragozloo, Tehran: Haghghat Publication. (in Persian)
- Zakāvati Qarāgozloo, A. (2017). "Introduction of an exquisite Persian version", *Heritage Report*, No. 70-71, second term, ninth year, third and fourth issues, August-November 2015. (in Persian) <https://www.mirasmaktoob.com/fa/system/files/nashriat/GM70-71-Zekavati-Nafis-p37.pdf>
- Zakāvati Qarāgozloo, A. (2017). Introduction to *Jame` al- Hekayat*, Tehran: Haghghat Publication. (in Persian)